

Martin Lembke har i några tidigare artiklar argumenterat för en princip, som han menar ger stöd för att *teismen* (dvs. tesen att det finns en personlig gud med vissa övernaturliga egenskaper) kan ge en möjlig förklaring till *varats gåta* (dvs. frågan om varför det finns något överhuvud taget) – och att teismen därmed är kunskapsteoretiskt att föredra framför naturalismen (som inte räknar med något övernaturligt). Den princip han först föreslog, UP, har han numera övergivit och ersatt med en modifierad version kallad ”*Komplement*”.¹

Jag ska inte här diskutera *Komplement* mer ingående. Låt mig bara nämna en sak. Lembke menar att *Komplement* undviker min kritik mot UP. Ett av mina motexempel mot UP, vilket också drabbar *Komplement*, var att vi inte kan förklara att klassen av primtal mellan 2 och 5 är icke-tom med att någon som inte tillhör den klassen ”gör” så att den inte är tom, men att vi ändå har en förklaring, som går ut på att det mellan 2 och 5 finns ”ett positivt heltal [nämligen 3] som inte är produkten av två mindre heltal”. Lembke tycker inte att detta är en förklaring, eftersom den inte ”upplyser” oss, utan bara är ”ett bra svar på frågan vad ett primtal är”.² Jag undrar hur Lembke då själv vill förklara att klassen av primtal mellan 2 och 5 är icke-tom. Eller menar han att detta faktum inte kan förklaras? Jag överlåter åt läsaren att bedöma om Lembke eller jag har rätt på denna punkt.

1. TEISMEN

Hur som helst är Lembke och jag överens om att den intressanta frågan är om *Komplement* utgör en sorts stöd för teismen eller för tesen att Gud skapade världen. Men detta har egentligen inte så mycket med *Komplement* att göra. Det hänger ytterst på om påståendet att teismen kan utgöra en *förklaring* till att världen existerar. Det är det som är frågan. Så låt oss fokusera på just detta.

¹Lembke 2014, s. 24.

²Ibid. s. 29.

Här måste vi först bestämma oss för vad ”teismen” innebär. Som jag tidigare har antytt kan vi skilja på två tolkningar. Antingen säger teismen – som jag nämnde inledningsvis – att det finns en övernaturlig person (en gud) med vissa märkliga egenskaper som allgodhet, allvishet och allsmäktighet. Eller också säger teismen dessutom att denna person skapade världen.³

Med den första tolkningen kan teismen inte förklara att världen existerar.⁴ Med den andra tolkningen kan det verka som en ren trivialitet att teismen innebär en förklaring av att världen existerar – eftersom teismen ju då säger att Gud skapade världen. Men mot detta har jag tidigare invänt att det inte är en förklaring ens då, om vi inte har goda skäl att tro på teismen. Även om teismen skulle vara sann, så skulle det alltså inte räcka.

Lembke tycks hålla med om detta. Men han menar att teismen ändå är en *möjlig* förklaring: om vi skulle få goda skäl att tro att Gud skapade världen, så skulle vi därmed ha en förklaring till att världen existerar. Så oenigheten mellan oss tycks främst handla om vad som kan vara goda skäl för en förklaring.

2. FÖRKLARINGAR

I mitt tidigare inlägg hävdade jag att en teori är en förklaring endast om den är empiriskt prövbar och framgångsrikt prövad. Lembke anser att detta krav är för starkt. Som motexempel anför han att vår tro att det finns en av oss oberoende yttervärld förklaras av att det verkliga finns en av oss oberoende yttervärld.

Vad ska man säga om det? Ja, för det första är det inte så enkelt att vår tro att yttervärlden finns förklaras av att den finns. I så fall kunde man ju analogt säga att det att folk tror att Gud finns förklaras av att hen finns,

³Lembke använder åtminstone ibland termen ”teism” i den andra av dessa betydelser. Som t.ex. när han säger: ”Enligt teismen är ju världslallt skapat av Gud” (s. 30).

⁴Lembke skriver att ”poängen med min argumentation, som baseras på Komplement, är att den kunskapsteoretiskt sett *enda möjliga* förklaringen till varför G' inte är tom är att minst en gud gör så att G' inte är tom. Vad G' s icke-tomhet beträffar har teismen inga rivaler” (s. 32; G' är klassen av icke-gudar). Det kan knappast stämma. Komplement kräver ju bara att *någon*, utanför G' gör så att G' inte är tom. Denne ”någon” behöver ju inte vara en ”gud” i den mening som just ”teismen” räknar med, t.ex. att guden i fråga är god och allsmäktig. Men Lembke uttrycker sig också svagare: ”Min poäng är blott att teismen i detta avseende, till skillnad från naturalismen, har förklaringspotential” (s. 31). Alltså, teismen är ingen förklaring, men den skulle kunna bli (enligt Lembkes uppfattning).

vilket inte är särskilt övertygande.⁵ Vår tro att det finns en yttervärld är ju inbakad i ett nätverk av andra övertygelser om diverse orsakssamband mellan yttervärlden och vår tro på den. Exempelvis orsakssamband mellan händelser i yttervärlden och händelser i våra sinnesorgan, samt mellan händelser i våra sinnesorgan och händelser i våra hjärnor. Vi noterar också likheter mellan våra egna observationer och andras. Och vi förutsäger, ofta framgångsrikt, att andra kommer att instämma i våra observationer. Det är den stora mängden av samband av dessa slag som skulle saknas i ”förklaringar” som hänvisar till att Gud har orsakat vår tro på yttervärlden, eller på att Gud finns, eller på att Gud har skapat världen. Där har vi ingen aning om hur eventuella kausala mekanismer skulle kunna se ut.

För det andra bör man nog tänka sig att förklaringar kan ha olika grader av trovärdighet, men att trovärdigheten inte får vara alltför låg. *Hur* trovärdig en teori ska vara för att verkligen räknas som en förklaring kan det antagligen råda delade meningar om. Men att någon – eller eventuellt många – *uppfattar* den som tillförlitlig kan knappast vara tillräckligt. Några ytterligare krav bör uppfyllas. Men Lembke tycks inte ens kräva att teorin ska vara falsifierbar.⁶ Jag krävde däremot just det, nämligen ”att den kan generera *förutsägelser* om sådant som vi ännu inte känner till”.⁷ Lembke avfärdar detta.⁸ Därför avfärdar han förstås också mitt starkare krav att teorin ska vara ”empiriskt prövbar och framgångsrikt prövad”.

Men för det tredje måste man kanske ändå hålla med Lembke om att det finns acceptabla förklaringar som inte uppfyller detta krav. Jag får intrycket att det Lembke här har i tankarna har att göra med det som brukar kallas *abduktion* eller, på engelska, ”inference to the best explanation”. Han menar förmodligen att teorin att det faktiskt finns en yttervärld oberoende av vårt medvetande är den bästa förklaringen av att vi tror detta – och att vi därmed också har ett gott skäl att tro på teorin (och att teorin därmed

⁵Om någon tycker att detta inte är analogt eftersom det finns många som *inte* tror att Gud finns, så kan man ju tillfoga att det också finns många som inte tror att en av oss oberoende yttervärld finns – även om Lembke anser att detta är en hypotes som är oproblematiskt sann (se s. 30).

⁶Han säger ju t.ex. att teorin att det finns en oberoende yttervärld är en förklaring av att vi tror det, men att ”den inte kan prövas på empirisk väg” (s. 30).

⁷Bergström 2013, s. 60.

⁸Men hans motexempel med Palme-mordet är inte särskilt övertygande. ”Förklaringen till att Palme dog sent på kvällen den 28 februari 1986 är ju att det var då han mördades”, säger Lembke. Men det är väl ingen vidare förklaring. Kanske främst för att de allra flesta som kan tänkas undra varför Palme dog den 28 februari 1986 redan vet att han mördades då. Men om polisen har en teori om varför det hände – en möjlig förklaring – så kan den dra med sig förväntningar (”förutsägelser”) om vad man kan tänkas observera under kommande förhör och brottsplatsundersökningar.

blir trovärdig i tillräcklig grad). Han hänvisar också till antagandet om mörk materia, vilket brukar anses förklara att galaxerna hålls ihop trots sin rotation, och Lembke betvivlar att detta antagande kan generera några verifierbara förutsägelser. Ytterligare ett exempel är antagandet om mörk energi som förklarar att universums expansion accelererar. Dess trovärdighet motiveras enligt Lembke av sitt förklaringsvärde: ”som teoretiskt postulat motiveras den av ett observerbart astronomiskt faktum som annars, såvitt vi förstår, skulle sakna förklaring” (s. 32).

Hur ska man se på detta? Exemplet med yttervärldens existens har jag redan kritiserat. Huruvida exemplen med mörk materia och mörk energi kan hanteras på liknande sätt har jag ingen säker uppfattning om. Jag misstänker att de kan det, men jag är inte tillräckligt kunnig i kosmologi för att vara säker.

Lembke säger också att historieskrivningen tycks vara ”full av förklaringar som inte kan generera några förutsägelser alls”. Ja, men det hänger lite på vad man menar med ”förutsägelser”. Dels kan sådana förklaringar få ökat stöd av ytterligare iakttagelser som de också kan förklara, men som inte gäller framtida händelser. Dels kan de prövas genom att man undersöker om man i andra, liknande fall kan ha fått liknande resultat. Och dels kan de ibland ”generera förutsägelser om sådant som vi ännu inte känner till”. Att Hitler skrev det han skrev om judar i *Mein Kampf* kan t.ex. förklaras av att han var antisemit, vilket i sin tur kan generera förväntningar om hur han kan komma att bete sig om han får politisk makt.

3. TEISMEN SOM ”FÖRKLARING”

Men det är ändå en väldig skillnad mellan dessa teorier i fysik och historia å ena sidan och teismen å den andra. Att universums expansion accelererar kan vara ett gott skäl att tro att det finns mörk energi – vad nu det är – men att världen existerar kan inte på liknande sätt vara ett gott skäl att tro att Gud finns. (Det är just därför teismen *inte* är en förklaring av världens existens.) Lembke säger inte heller direkt att dessa fall är jämförbara, men man får ändå intrycket att det är det han har velat antyda.

Troligen vill han tillämpa idén om ”inference to the best explanation”. Om denna kombineras det faktum att världen existerar samt med Lembkes rätt lättvindiga förmodan att teismen är *den enda möjliga* förklaringen av detta,⁹ så kan man tyckas ha ett gott skäl för teismen. Men även om

⁹Han skriver: ”Men poängen med min argumentation, som baseras på Komplement, är att den kunskapsteoretiskt sett *enda möjliga* förklaringen till varför G' inte är tom är att minst en gud gör så att G' inte är tom” (s. 32). Men det kan knappast stämma. En annan förklaring vore t.ex. att en vindögd, röd, illvillig och nödvändigt existerande orm gör så att G' inte är tom.

man skulle gå med på att den enda möjliga förklaringen till att världen existerar är att Gud har skapat den – och att detta alltså i en mening är den ”bästa” av alla tillgängliga förklaringar – så kan man invända att den inte är *tillräckligt* bra.

Det som Lembke däremot har rätt i är att teismen (till skillnad från naturalismen) är en *potentiell* förklaring till att världen existerar – i den meningen, nämligen, att *om* vi, mot all förmodan, skulle få goda skäl att tro att Gud skapade världen, så skulle vi därmed ha en förklaring till att världen existerar. Detta är närmast en ren truism.

Men en sådan förklaring leder tyvärr till nya problem, nämligen att hitta förklaringar till *varför* och *hur* Gud skapade världen. Dessa problem uppstår lyckligtvis inte för naturalismen.

LITTERATUR

- Bergström, Lars. 2013. ”Teismen som förklaring”. *Filosofisk tidskrift* 34, nr 4, s. 57–61.
- Lembke, Martin. 2012. ”Omnipotence and Other Possibilities”. *Religious Studies* 48, nr 4, s. 425–43.
- Lembke, Martin. 2013. ”Varat: en fråga om uteslutning”. *Filosofisk tidskrift* 34, nr 2, s. 45–53.
- Lembke, Martin. 2014. ”Mer om allt”. *Filosofisk tidskrift* 35, nr 4, s. 23–32.